

Steve Bruce

Politics and Religion

Cambridge: Polity, 2003, XII, 292 str.

Gotovo nitko više ne sumnja da između religije i politike postoji određena povezanost. Mnogi o tome pišu i svi se slažu da je riječ o području vrijednu istraživačkoga truda. No malo je onih koji sveobuhvatno ulaze u taj problem analizirajući veći broj primjera (pojedinih država) i aspekata te povezanosti. Knjiga Stevea Brucea *Politics and Religion* sociološki je pogled na povezanost politike i religije kojim je autor nastojao izbjeći te nedostatke. Pretežno deskriptivna, Bruceova analiza odnosa religije i politike donosi detaljan opis različitih oblika njihovih interakcija u kojemu su, doduše selektivno, izneseni primjeri iz gotovo čitava svijeta. Usto je pokušao objasniti te interakcije i uopćiti tipove povezanosti političkih režima i oblika vjerovanja. Autor sustavno istražuje niz pitanja te povezanosti izlažući ih u komparativnoj perspektivi.

U prvome poglavlju, »Religija«, Bruce iznosi svoje stajalište da se u mnogim analizama religija često utapa u širi društveni kontekst, pa se posebna politička uloga religije vidi tek kao uzgredna pojava etničnosti, klase ili ekonomske strukture. Stoga on religiju izdvaja kao nezavisnu varijablu koja ima vlastiti, zasebni utjecaj na politički poredak, premda je taj utjecaj uvijek povezan i s drugim čimbenicima. Svoju je analizu organizirao oko pet glavnih tema nastojeći za svaku od njih, na temelju kombinacije povijesnih ilustracija i komparativnog pristupa, izdvojiti opće zaključke o povezanosti istraživanih pojava.

Unutar prve velike teme, »Carstvo«, autor istražuje načine na koje su se dva velika carstva, Osmansko i Britanska Indija (*British Raj*), nosila s religijskom različitosti. Usporedio je njihove glavne kulturne i institucionalne razlike i rasvijetlio društvene posljedice

ce koje iz tih razlika proizlaze. Zaključuje da je britansko carstvo bilo tolerantnije od Osmanskoga, da Britanci u Indiji nisu u tolikoj mjeri kao Osmanlije u zemljama kojima su vladali utjecali na promjenu religijskoga sastava tih zemalja. Jedan od razloga, smatra Bruce, jest to što je u Osmanskome Carstvu »dominantna religijskoetnička skupina bila slabije modernizirana od nekih svojih podaničkih naroda«, dok su u Britanskoj Indiji »imperijalisti bili modernizatori« (str. 38–39).

Druga velika tema, »Nacija«, ispituje religijski čimbenik unutar nacionalizma. Najprije se bavi povezanošću nacionalnoga identiteta i religije te na primjerima pojedinih zemalja uopćava tipove nacionalističke mobilizacije religijskih identiteta. Na primjeru Poljske i Irske govori o tome kako nacionalistički vođe i pokreti mogu mobilizirati snažne religijske identitete. Nacionalističko mobiliziranje slabih religijskih identiteta autor rasvjetljuje na primjerima bivše Jugoslavije te Rusije i Ukrajine, a nacionalističko odbacivanje snažnih identiteta na primjerima Turske, Egipta, Sirije i Irana. Četvrti tip koji navodi jest nacionalističko odbacivanje fragmentiranih religijskih identiteta. Ispitujući s jedne strane razloge nastanka religijskoga fundamentalizma, »osobito, premda ne i jedino, u islamskome svijetu« (str. 92), a s druge razloge »zbog kojih on neće postati međunarodna sila poput komunizma u doba njegova zamaha« (str. 93), Bruce zaključuje kako se čini da univerzalna religija ne može učinkovito potkopati nacionalnu državu, premda je, smatra, fundamentalizam popularniji u najneučinkovitijim nacionalnim državama. »Premda se islamski fundamentalizam čini kao sama antiteza nacionalizma (...) najučinkovitiji je kao politička snaga kada služi staromodnoj ulozi ujedinitelja različitih klasa i regionalnih dijelova nacije protiv susjeda – ugnjetaca« (str. 93).

Poglavlje »Stranka« istražuje temu stranačkih politika. Usredotočeno je na sklonost Katoličke crkve u Europi da podupre autori-

tarne i korporativne političke opcije i na suprotnu usmjerenost protestantskih sekta prema poticanju liberalizma i »privatizacije« religije. Napominje se da religija može utjecati na političke preferencije na tri područja: povlastice crkvi, podjela na lijeve i desne i moralna pitanja.

Poglavlje »Protest« bavi se pitanjem reforme i protesta. Oni koji protestiraju, cinično kaže Bruce, potaknuti su vlastitim statusom, a ne statusom vrijednosti: »Obilježje je našega sekularnog doba da težimo biti cinični prema onima koji se pozivaju na religiozne motive. Osobito kada su oni uključeni u političke kampanje, mi spremno pretpostavljamo da su ljudi zapravo motivirani materijalnim povlasticama koje politička moć može pružiti« (str. 127). Autor razmatra četiri religijski nadahnuta pokreta. Prvim trima bilo je zajedničko to što je njihovo nadahnuće bilo religijskog podrijetla, a ciljevi su bili svjetovni (zahtjevi evangeličkih reformatora za »pripitomljavanjem industrije« u vrijeme ranoga britanskoga kapitalizma, uloga crnačkoga svećenstva u borbi za građanska prava u SAD-u te uloga svećenstva u otporu državnome teroru u Latinskoj Americi). Naslijeđe četvrtoga pokreta, Nove kršćanske desnice, kaže Bruce, također je religijsko, ali taj je pokret u neku ruku i oprečan ostalim trima jer su mu namjere, premda svoje ciljeve promovira sekularnim jezikom, usko religijske: »vraćanje Amerike Bogu«.

Peta tema, »Kontrola«, odnosi se na političku kontrolu religije, a istražuje pitanja usklađenosti i nesnošljivosti na primjerima komunističkih zemalja i islamskih društava te odgovore modernih država na nove religijske pokrete. Bruce zaključuje kako je modernizacijski proces utjecao na to da se religijska sloboda danas prihvaća kao temeljno ljudsko pravo. Napominje međutim da tolerancija nije u tolikoj mjeri povezana s »dobrim namjerama«, nego je više »bila neophodna prilagodba na religijsku različitost i rastući egalitarni etos« (str. 204).

U posljednjem poglavlju, jednostavna naziva »Objašnjenje«, Bruce podsjeća na svoju namjeru da pokaže kako religija utječe na politiku i argumentira svoju tezu da su naj snažnije veze između politike i religije često nenamjeravane i nehote. Svjestan je mogućeg dojma trivijalnosti koji se može steći kada se uopćava povezanost religije i politike. Stoga je na opsežnoj građi, na široko povijesno i društveno postavljenom problemu povezanosti religije i politike, nastojao pokazati kako društvene, gospodarske i političke prilike oblikuju politički izbor i djelovanje vjernikâ. Upozorio je i na to da se pojedine religije (katolička, protestantska, hinduistička, budistička, šintoistička i muslimanska) u tome međuodnosu međusobno razlikuju. Zaključuje da nekoliko ključnih varijabli utječe na odnos religije i politike: je li religija monoteistička, je li plemenska ili univerzalistička i evanđeoska, način na koji religija vidi druge religije, je li kolektivna ili individualistička te predstavlja li siromašne ili moćne.

Prigovori koji se mogu uputiti autoru, čije su pretenzije da na relativno malenu prostoru od tristotinjak stranica iznese tako kompleksnu problematiku potkrijepljenu društveno-povijesnim kontekstom u velikom broju zemalja, manji su od njegova prinosa uspješnu i jasnu artikuliranju sveobuhvatne analize zadane teme. Stoga ovu knjigu mogu s jednakim zanimanjem pratiti sociolozi religije, studenti društvenih znanosti koji žele učiti o odnosu religije i politike, kao i svi oni koji uočavaju tu vezu u suvremenome svijetu i žele je dublje razumjeti slijedeći nje ne društveno-povijesne korijene.

Josip Kumpes

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*